

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 009

Вашкевич В. М.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МІФІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ В ІСТОРИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

В ході дослідження проблеми становлення наукової картини світу були виявлені зв'язки між трьома основними функціями наукової картини світу: евристичною (функціонування як дослідницької програми), систематизуючою та функцією об'єктивування знання та включення їх в культуру. Ці функції були виявлені на матеріалах з історії фізики та астрономії, деякі дослідники тільки цим і обмежились. Але виникло завдання вияснити наскільки універсальні ці функції та наскільки може бути універсальною сама наукова картина світу стосовно дисциплінарних онтологій. Шлях вирішення цього питання лежав через постановку проблеми щодо історичності наукової картини світу як форми знання. Майже всі міфи намагаються дати відповідь про початок всього існуючого. Це змінює світоглядні настанови вченого: пізнати людину, природу, всесвіт, минуле і майбутнє. Для цього потрібні знання, які дозволяють впливати на об'єкт дослідження у власних інтересах.

Ключові слова: міфічний світогляд, еволюції наукової картини світу, онтологія.

На перетині XIX - XX століть у системі природничих та гуманітарних наук відбувалися зміни, що радикально позначилися на всій структурі науки. Розпочавшись з фізичної теорії, вони поступово перейшли в хімічну, біологічну та гуманітарну галузі.

В ході дослідження проблеми становлення наукової картини світу були виявлені зв'язки між трьома основними функціями наукової картини світу: евристичною (функціонування як дослідницької програми), систематизуючою та функцією об'єктивування знання та включення їх в культуру [1, с. 149]. Ці функції були виявлені на матеріалах з історії фізики та астрономії, деякі дослідники тільки цим і обмежились. Але виникло завдання вияснити наскільки універсальні ці функції та наскільки може бути універсальною сама наукова картина світу стосовно дисциплінарних онтологій – спеціальних наукових картин світу. Шлях вирішення цього питання лежав через постановку проблеми щодо історичності наукової картини світу як форми знання. «Мова йшла про те, – пише Л. В. Кузнецова, – що наукова картина світу розвивається не тільки з появою в ній нового змісту, але вона міняється і як форма наукового знання. В зв'язку з цим виникла принципово нова ідея, а саме, що спеціальна наукова картина світу як форма наукового знання існувала не на всіх етапах історичного розвитку науки і що проблему співвідношення між загальнонауковою та спеціальними науковими картинами світу неможливо вирішити поза історичного підходу» [1, с. 152]. Внаслідок цього В. С. Стьопіним було запропоновано вирізняти наступні етапи динаміки наукової картини світу: становлення наукової картини світу, її функціонування на етапі дисциплінарної організації науки та розвиток сучасної, постнекласичної наукової картини світу.

Однак більш глибоке ознайомлення з історією формування наукової картини світу ставить перед нами декілька фундаментальних проблем. По-перше, коли і за яких умов виникає наукова картина світу? По-друге, чи формується наукова картина світу одночасно із власним поняттям, тобто як вона співвідноситься з філософією та світоглядом? По-третє, як співвідноситься наукова картина світу та фізична картина світу? По-четверте, які складові сучасної наукової картини світу?

Логіка вирішення вищезазначених проблем налаштує наше дослідження на прояснення питання про становлення теоретичного знання і донаукових картин світу. Наступним питанням постає виникнення науки як способу теоретичного освоєння дійсності та утворення перших наукових картин світу. Це дозволить виявити сутнісні взаємозв'язки наукової картини світу з фізичною картиною світу в період науково-технічного прогресу. І таким чином ми підійдемо до найскладнішого питання – проблеми побудови сучасної наукової картини світу.

«Деякі вчені малюють наукову картину світу як таку, – зазначав О. Тоффлер, – що рухається власною внутрішньою логікою та розвивається згідно власних законів в повній ізоляції від зовнішнього світу» [2, с. 13]. І хоч О. Тоффлер не проводить жорстку паралель між науковою парадигмою та економічним і політичним ладом, він визнає науку залежною від культурного та соціального контексту її існування. Адже наука є відкритою системою, залежною від суспільства і особливо від сприйнятливості культури стосовно наукових ідей.

Після того, як Курт Хюбнер застосував методи та результати сучасної філософії науки в дослідженні міфологічної форми свідомості, стало можливим систематичне порівняння наукових форм мислення та мислення в рамках міфу та порівняльна оцінка їх пізнавальних можливостей та настанов [3]. Тож ми вважаємо за доцільне виокремлення сутнісних рис міфічного світогляду, які вплинули на античну філософію та науку.

Найважливіша риса міфічного світосприйняття, як зазначає І. С. Дмитрієв, – отожднення генези і сутності. Майже всі міфи намагаються дати відповідь про початок всього існуючого, містять інформацію про «...послідовне, стадіальне утворення елементів світобудови, причому процес цей має сувору спрямованість – від загального, космічного (небо, земля, зорі) до окремого (рослини, тварини, люди, будинки і т.п.)» [4, с. 12]. Кожен об'єкт в міфі визначений через породжуючу дію, він описаний через обставини, причини і спосіб його появи в світі. Таким чином пояснюється прецедентом, або образом (архетипом) з первозданих часів і що зрозуміти світ, міф описує утворення речей і явищ, їх генезу.

Дослідники відзначають, що заслуга міфічного мислення полягала у виробленні навичок співвіднесення прецеденту з певною подією, тобто вміння визначити, образом чого є ця подія. Таке мислення вміє отожднювати

різні предмети і явища (наприклад, Сонце і золото за їх блиском та впливом на людину). Правильно помічено, що вірне виконання ототожнення потребує володіння двома наступними логічними операціями: «по-перше, навчитись виділяти в тій чи іншій події, предметі, герої істотні ознаки, а по-друге, вміти переходити від одного явища (події, предмету) до іншого, постійно спів ставляючи їх по виділеним істотним ознакам» [4, с. 13].

Ці особливості міфічного світогляду в подальшому справили вплив на розвиток наукової методології, адже вони націлювали пізнання на виявлення «причин» явищ та предметів. Недарма уявлення про елементи-стихії (воду, землю, повітря та вогонь) наявні вже в міфах, а за кожним з цих елементів – велика кількість їх феноменів у докільті та житті людини, які міфічна свідомість навчилася розрізняти і певним чином класифікувати. Міф також привчає людську думку до ідеї певного («священного») порядку, який встановлено в сакральний спосіб і в сакральні часи. Інша заслуга – у виокремленні періодичності часу, який проходить певні етапи (пори року чи періоди в житті людини) і засвідчує порядок речей і явищ в світі та суспільстві та гарантує проходження природних та життєвих циклів.

Вищенаведені особливості міфологічного світогляду говорять про суттєвий вплив цієї історично першої картини світу на формування наступних її форм. І все ж таки більш суттєвий вплив на їх становлення справила антична наука та філософія. Для розуміння всієї значущості повороту до наукової картини світу в давній Греції варто порівняти східну та давньогрецьку математику. Як зазначають дослідники в галузі філософії та історії науки, в давньому Вавилоні мистецтво арифметичних обчислень ще за 1000 років до Піфагора досягло рівня, якого давні греки не досягли і через 2000 років потому. Давні вавилонські математики вираховували співвідношення довжини діагоналі квадрата до його сторін (тобто число $\sqrt{2}$) з точністю, яка була досягнута лише в II столітті н.е. Вони вирішували рівняння 5, 6 та 8-го ступенів. Тим не менш, з наукової точки зору, давньогрецька математика перевершує вавилонську, оскільки остання мала суто прикладний, «інструктивно-рецептурний» характер [4, с. 24]. Вавилонські математичні тексти не містять доказів тих чи інших положень, вони дають готові варіанти для практики обчислення.

Давні греки стали розглядати числа та числові відношення як ключ розуміння буття і структури космосу, вони пішли далі за прості обчислення. Піфагорійці спочатку вчили про числа як божественні начала, але згодом математика стала дедуктивно-теоретичною системою істин, які потребують доведення. «Самі слова «аксіома», «лема», «теорема», – відзначає І.С. Дмитрієв, – грецького походження. Греки розрізняли логістику – мистецтво обчислень та математику. Вінцем майже двохсотлітнього розвитку дедуктивного методу в математиці стали «Начала» Евкліда (III ст. до н.е.)» [4, с. 25].

Для вичерпного розуміння картини світу в античності потрібно розглянути також філософські погляди греків на природу. По визначенню Аристотеля «природою в першому і основному сенсі є сутність – саме сутність речей, які мають початок руху в собі як таких». Подібне розуміння природи започатковувало заміну зовнішніх («божественних») причин явищ та процесів на пошук причин в самій природі. Отже, давньогрецька картина

світу містила в собі науку про причини виникнення та побудову світу в цілому та окремих його речей. Науку цю Аристотель назвав «фізикою», а тих, хто нею займається – «фізіологами» (фізиками). В цьому аспекті картина природи дала людству концепції елементів та атомів як субстанційної основи природи.

Атомістика намагалась подолати метафізичну картину світу, запропоновану Елейською школою. Парменід (бл. 540 – 450 р. до н.е.) вчив про істинне буття як єдине, незмінне, вічне і нерухоме, емпірично недоступне і досягне тільки в умоспогляданні. Левкіпп (V ст. до н.е.) та Демокріт (460 – 370 р. до н.е.) захищали погляд про множинність і безкінечність частинок, з яких складається все суще – атомів. Вони також мислились неподільними («атомос» – неподільний), вічними, але рухомими в порожнечі, в якій утворювали безкінечну кількість існуючих речей. Співвідношення різних по формі атомів пояснює якісну багатоманітність існуючого, хоча самі атоми позбавлені будь-яких якісних характеристик. «Таким чином, – пише І. С. Дмитрієв, – замість якісної визначеності атомісти поставили його кількісну визначеність. В цьому полягала колосальна евристична сила атомістики» [4, с. 28].

Значний вплив на формування античної картини світу справило вчення Емпедокла (490 – 430 р. до н.е.), яке Аристотель шанував і зробив частиною своєї фізики. Космос у Емпедокла визначається напівміфічними началами «любви та ворожнечі», які Аристотель замінив «нусом» (розумом з атрибутами Бога) – категорією Анаксимандра. Елементи-стихії, з яких складається космос: вода, повітря, земля та вогонь був доповнений Аристотелем елементом «ефір», що утворює основу небесних тіл. Подібне тлумачення фізичної картини світу проіснувало близько двох тисяч років і було переосмислене тільки в науці Нового часу.

Донаукова картина світу, сформована в античності, відзначалась низкою параметрів: доказовість обґрунтувань; оформлення методології пізнання, формування категоріального апарату із співвіднесеністю загальних та спеціальних понять; систематизація наук, обґрунтування значущості заняття теорією для духовного вдосконалення індивіда; обґрунтування особливої ролі освіченої людини (філософа) в суспільстві та поява «відкритих» (неезотеричних) освітньо-наукових закладів – Академії та Лікею.

Слабкі сторони донаукової картини світу полягали у недостатній відстороненості від міфологічних уявлень про світ, метафізичний характер більшості понять, що було зумовлено обмеженою емпіричною базою та переважанням філософського типу мислення та світорозуміння над науковим.

Враховуючи вищесказане, можна цілком чітко провести кордони між античною наукою та давньою східною «мудрістю», що робить їх «історично відмінними формами пізнавальної діяльності» [5, с. 46]. Як вірно помітила І. І. Литовка, різниця між ними полягає не в домінуванні міфу на сході, а науки в Греції, а в тому, що до греків суб'єкт пізнання намагався вписатись в релігійно-міфологічний канон, тоді як в давній Греції мислитель намагався виступити з альтернативною, новою картиною світу. Власне можна стверджувати, що Платон і Аристотель створили власні картини світу, які підтримувались системою теоретичних понять та

методів, заснованих на доказовості за допомогою розуму. В подальшому елементи цих картин були запозичені християнством і стали основою теології – релігійної науки, що на певному етапі свого розвитку створила умови для появи нового типу науки.

Аналіз історії становлення новоєвропейської науки був проведений у низці праць П. П. Гайденко [6; 7]. Її наукові розвідки засвідчують, що християнська теологія внесла значні зміни в розуміння принципів античної онтології та логіки, підготувавши перехід до нового типу мислення та світорозуміння, які і склали основу новоєвропейської науки та донаукової картини світу. Історично цей період обмежується XIV–XVI століттями, під час якого відбулось переосмислення античної спадщини під впливом ідей та поглядів номіналізму [6, с. 7].

Номіналісти, продовжуючи лінію Дунса Скота, намагались елімінувати всякий детермінізм, характерний для грецької та арабської думки, але насамперед аристотелівське поняття Бога як актуального мислення. «Детермінізму грецької філософії Д. Скот протиставив індетермінізм як божественної, так і людської волі, з якого витікала випадковість тих божих дій, якими твориться та підтримується в своєму існуванні світ» [6, с. 8]. Оккам доводив, що Бог не терпить ніякої детермінації, навіть від ідей власного розуму. Згідно Оккаму Бог спочатку створив світ та всі речі в ньому і лише згодом в нього виникли ідеї як репрезентації речей. Відповідно номіналісти налаштували на пізнання окремих речей, а не субстанцій (як це здійснювала антична думка).

Номіналізм створив специфічну концепцію пізнання, в якій статус розуму поставав рівноправним статусу уяви. В ній розум вже не розглядається як вище в ієрархії творінь, «він – не буття, а спрямованість на буття» [6, с. 11]. Отже згідно аналізу, проведеного П. П. Гайденко, можна узагальнити, що номіналізм здійснив радикальний поворот в історії думки з часів Платона і Аристотеля. Цей напрямок християнської теології перетворив засади античної та середньовічної онтології, в центрі якої були поняття буття та сутності, що осягаються споглядалю. Антисубстанційність номіналізму вплинула на формування нового типу світогляду – емпіричного, який спостерігається у Фр. Бекона, Т. Гоббса, Дж. Локка, Д. Юма, – в якому розум розглядається не як вища форма буття, а як суб'єктивне начало, як суб'єкт, що протистоїть об'єктам (світу).

Серед інших чинників, що підготували становлення новоєвропейської науки, П. П. Гайденко вирізняє становлення суб'єктивно-антропологічного сприйняття, яке утвердилось в європейському живописі. Художники XIV–XVI віків розглядали перспективу не лише як митецький прийом, а як науку. Значна кількість живописців того часу писали трактати про живописну перспективу, в яких досліджували закони побудови зорової ілюзії (перспективи) з використанням досягнень новітньої математики [6, с. 13-16].

Також значний вплив на трансформацію світогляду в рамках європейської культури справила проективна геометрія. В ній особливо яскраво проявилась тенденція «міняти предмет на свій розсуд, утворюючи при цьому дещо неприродне та протиприродне» [6, с. 22]. Проективна геометрія, до створення якої долучився і Блез Паскаль, продовжила експерименти з перспективою, внесла серйозний вклад у вивчення перетинів площин

та конусів, ввела поняття безкінечно віддалених точок (чого не існувало в античній математиці). На думку П. П. Гайденко, всі ці експерименти у проективній геометрії сприяли становленню уяви як центральної категорії культури та науки нового часу. З цього приводу ще Лейбніц говорив: «Універсальна математика – це, так би мовити, логіка уяви; її предметом є все, що в області уяви піддається точному визначенню» [6, с. 24]. Таке значення продуктивної уяви характеризує математику як основу нового типу науки, яка почала формуватись з XVII століття в Західній Європі.

На основі здійсненого аналізу можна зробити наступні узагальнення. Донаукові картини світу відзначались цілісністю світобачення, наглядністю та певним типом онтології (міфічного, метафізичного чи релігійного характеру). Оскільки вони були характерні для ієрархічних суспільств з незначним рівнем соціальних змін, в яких соціальні потреби в науковому знанні були обмеженими, ці картини світу містили незначну кількість наукових елементів, які підпорядковувались міфічним чи релігійним настановам.

Успіхи перших наук в новий час мали не тільки світоглядні, але й цілком визначені соціально-історичні фактори, які сприяли формуванню наукової картини світу в ХУП ст.

Технічна революція, започаткована наприкінці XV ст. Розвиток торгівлі в Європі стимулював будівництво шлюзів та каналів. Поява мануфактур дала розвиток багатьом новим типам механізмів, особливо в ХУП ст. розвиток техніки призвів до значного поширення майстерень, рудників та металургійних заводів та необхідності пошуків нових видів рушійної сили. З'являються дослідження динаміки газів, зумовлені вивченням проблем вентиляції в шахтах, механічні двигуни для дроблення руди та інше.

Поширювались школи механічних та математичних знань, де готуються архітектори, артилеристи, фортифікатори, будівельники, конструктори науково-технічна література. Вони збирались при дворах монархів, споруджують фортеці, палаци, канали, водопроводи та мануфактурні виробництва, з'являлись придворні наукові товариства та академії. Механіку просувала вперед також військова справа. Наприклад, проблема вільно кинутого тіла першопочатково була поставлена в балістиці XVII століття.

Великі географічні відкриття і світова торгівля. Якщо раніше європейці запозичували численні технологічні прийоми та знання про природу на Сході, то завдяки подорожам вони засвоїли набагато більше нового географічного, геологічного, фізичного, біологічного знання, яке вже не вкладалось в тісні рамки середньовічної схоластики. Великі географічні відкриття стимулювали розвиток кораблебудування. Морський та океанський транспорт стрімко мінявся: нові типи суден сприяли технічному прогресу та стимулювали розвиток кораблебудівельної теорії, яка враховувала теоретичні закони механіки. Запити мореплавства сприяли конструюванню технічних приладів: підзорних труб, секстантів, годинників, астрономічних приладів.

Політичні та культурні фактори Реформації, що сприяли антиклерикальним тенденціям в західноєвропейських країнах. Ідейна та політична боротьба протестантзму та католицизму розколола ідейно-світоглядну єдність європейської культури. Монополія на контроль над

вірянами, втрачена католицькою церквою, сприяла вивільненню також і теоретичної сфери: філософії та науки. Все більше науковців знаходили підтримку у світських правителів, які підтримували їх наукові розвідки та забезпечували політичну підтримку (тобто імунітет від втручання церкви).

Поява вчених товариств – академій наук. Академії наук як товариства дослідників природи з'явилися разом з народженням нової науки і стали основною формою її організації. Становлення нової науки було пов'язано з утвердженням експериментального методу та усвідомленням органічного зв'язку експерименту і теорії. Багато перших наукових гуртків ХУП століття виникли з потреби кооперації для проведення дослідів, що вимагало дорогого обладнання, коштів та роботи. Ю. Х. Копелевич [8] показала, що на перших порах наукові академії підтримували саме потреби в проведенні експериментальних досліджень. Згодом визначні вчені почали працювати у власних лабораторіях, спираючись на допомогу учнів і матеріальну допомогу можновладців (зокрема і через бюджет академій). Академії стали перетворюватись на інстанції, що дозволяла вченим здійснювати наукові комунікації: читати доповіді про результати досліджень та проводити дискусії, обговорювати наукові публікації. Таким чином, вони стають соціальною інституцією (що проявлялось в «заснуванні» академії монархом і забезпечувало принаймні формальну повагу до вчених – членів академій), яка стає органом організації наукової діяльності. Важливо також відмітити, що всі європейські академії мали інтернаціональний склад, багато вчених отримували освіту в інших країнах і це сприяло формуванню солідарності вчених («корпоративної солідарності» в термінології сучасної соціології науки).

Можна висунути припущення, що саме академії сприяли утворенню наукової картини світу, адже в спільній науковій діяльності потрібна більша ступінь однотайності, конвенцій, норм та принципів. Це і дає наукова (фізична) картина світу як спільне бачення науковцями того, чим є природа. Окремий вчений здатен висунути і обґрунтувати окрему (нехай і геніальну) концепцію чи теорію, але тільки колективна наукова діяльність породжує феномен наукової картини світу. Варто нагадати, що європейська наука існувала в християнському соціально-культурному оточенні і науковці свідомо не конфліктували з церквою, яку держава підтримувала значно більше, ніж молоду в соціальному відношенні науку. Тому перші наукові картини світу були невідомі широкій публіці – вони слугували для самих наукових спільнот. Так було до часів, поки завдяки науково-технічному прогресу, наука як соціальна інституція не завоювала підтримки і держави, і суспільства (в першу чергу підприємництва, що почало фінансувати науку заради отримання прибутку).

Поряд із соціально-історичними факторами сприяння розвитку нової науки та наукової картини світу на її поступ впливали норми та ідеали наукового пізнання. Дослідники відзначають «необмежений оптимізм» перших наукових картин світу стосовно можливостей науки в пізнанні природи і людини та перетворенні світу, що стимулювався першими визначними успіхами в експериментальному дослідженні природи в ХУП столітті. Історія науки свідчить, що засновники і перші діячі наукових академій вірили в швидке і радикальне покращення життя своїх країн завдяки розквіту наук. Згодом місяцький

порив академій дещо ослаб, але основна мета науки як колективної діяльності залишилась – слугувати покращенню життя людини і суспільства практичними результатами.

Мислителі протонаукового гатунку перебували під впливом ідеалу людини як бога земного, як титана (титанізм Відродження), здатного на значні досягнення. XVII століття охарактеризувалось очищенням наукового світогляду від езотерики та герметизму, ці явища критикували П. Бейль та Й. Кеплер, Ф. Бекон та І. Ньютон. Дослідники відзначають [7, с. 80], що механістична картина природи протистоїть магічно-окультній, тому Декарт заперечував не тільки одушевленість природи, але і окремих істот. Тільки розумна душа, властива мислячій субстанції (людині) володіє активністю та діяльною природою. П. П. Гайденок стверджує, що витоки наукової картини світу лежать в християнстві та герметизмі (окультизмі). Цю двоїстість не пододала навіть сучасна наука яка орієнтується на любов до істини (вплив античності та християнства) та прагнення осягнути всі закони всесвіту (запозиченого з окультизму) за допомогою впливу на природу [7, с. 81]. Остання тенденція проявляється у вчених які не визнають жодних (ні моральних, ні екологічних) обмежень у прагненні зробити наукові відкриття, що здатні навіть знищити людство.

Під час становлення класичної механіки в Європі XVII століття доволі суттєво змінюється власне поняття природи, яке існувало до того майже незмінно приблизно два тисячоліття. Аристотель обґрунтував фізику як науку про природу, а в природі вбачав джерело руху. «Оскільки природа, – пише Аристотель, – є початком руху та змін, а предметом нашого дослідження є природа, то неможливо залишити не проясненим, що таке рух: адже незнання руху має наслідком незнання природи» [9, с. 77]. У Декарта спостерігаємо інше розуміння природи і руху. Декарт написав чимало наукових праць природничого характеру: «Трактат про світло», «Діоптрика», «Про людину», «Метеори», «Пристрасті душі» та інші. Ідея творіння виявляється у Декарта ключем до розуміння природи. Бог є для нього першопричиною руху, що складає найважливіше визначення природи. Бог не тільки створив матерію, а й надав їй певну кількість руху, що є константною. Рух не може ні зникнути, ні з'явитись, так що кожне тіло зберігає свій стан руху доти, поки жодне інше тіло не впливає на нього. Цей погляд виражено в законі інерції, який Декарт вперше ясно сформулював. «Мені здається очевидним, – вказує Декарт на причину існування руху, – що вона може бути тільки Богом, чия могутність створила матерію разом з рухом і спокоєм, та своїм звичайним наслідком зберігає у всесвіті стільки ж руху та спокою, скільки вкладено при його творенні» [10, с. 485]. Поштовх до руху, що походить від Бога, надалі веде до утворення вирів матерії, в центрі яких концентрується щільніша матерія. Сонячна система виглядає як вир, де центром є сонце, оточене частковими вирами (планетами). Тому в картині світу Декарта знімається протиставлення природного та штучного.

Творці нового математично-експериментального природознавства помічали відмінності між природними явищами та продуктами людської діяльності; парадокс в тому, що всупереч очевидному розрізненню між само сушим та сконструйованим вони наполягали на

можливості їх принципового ототожнення – в цілях пізнання природи. В цьому зближенні, в прагненні до майже повного ототожнення природного та штучного полягає, на думку П. П. Гайдено [7, с. 85], сама глибока відмінність новоевропейського розуміння природи від античного її тлумачення. Декарт тематизував парадигму природничих наук XVII століття в порівнянні природи з годинником. Оскільки різні годинники мають різну внутрішню будову, то і в природі не варто шукати внутрішніх причин. Важливо, щоб сконструйовані речі функціонували природно. В такому погляді відчувається дух техніки, оскільки винахідництво машин і приладів ставало все більш популярним в Європі. Декарт таким чином підводить до думки, що ми пізнаємо те, що створюємо самі і в основі такого положення лежить ототожнення природного і штучного, наукового знання і технічного конструювання. Це ототожнення плідно слугує новоевропейській теорії у вивченні природи. Б. Спіноза і Ф. Бекон вслід за Декартом теж виключали пізнання цілі в природі. «Як бачимо, – пише П. П. Гайдено, – саме християнська теологія, і насамперед догмати про творіння та боговтілення, здійснили істотний вплив на становлення нової науки. Завдяки цьому впливу було подолано характерний для античної науки поділ всього суцього на природне і штучне, а також подолано розподіл на небесний та земний світи» [7, с. 87].

Подібну точку зору зустрічаємо і у французького філософа А. Кожева, який вважав ідею боговтілення головним джерелом науки нового часу. Коперніканська революція XVII ст. зрівняла небо і землю, Кеплер, Галілей, Декарт і Ньютон остаточно зняли бар'єр між природним і штучним, наукою і технікою, завдяки застосуванню математичного знання стосовно реальної природи (а не ідеального світу Платона). Ідея боговтілення стала плідною для росту науки завдяки вилученню відчуття гріховності з протонаукового світогляду XV–XVI століть. Найбільшу роль в цьому зіграла захопленість європейських вчених магією, особливо це стосується Дж. Бруно, М. Фічіно, П. Делла Мірандола, Г. К. Агріппи та Парацельса. Герметизм – містико-окултне вчення, що походило, згідно його adeptам від напівміфічної фігури жерця і мага Гермеса Трисмегіста, викладене в так званому «Герметичному корпусі». Езотерично-окултні вчення доводили, що людина має божественну сутність, магія може допомогти людині відчувати цей стан могутності людини. Наприклад, Парацельс вважав що людина здатна здобути владу над природою і розкрити всі її таємниці. За допомогою науки людина може зрозуміти небесні явища і земні, подолає всі хвороби.

В філософії П. Делла Мірандоли захищається гідність людини з позиції антропоцентризму. В традиції ренесансного антропоцентризму відчувається вплив герметизму, гностики і каббали, він визнає людину Адамом небесним, здатною розкрити всі таємниці світу. З цим пов'язано переорієнтація новоевропейської теорії: протонаука підірвала ідеали Аристотеля про знання, яке не повинно приносити конкретної вигоди. В науці постає ідеал знання, що слугує конкретним цілям (Маківеллі розробляє науку про принципи політичного правління, розвивається астрологія з метою уточнення календаря, алхімія шукає нові шляхи отримання золота). Це змінює світоглядні настанови вченого: пізнати людину, природу, всесвіт, минуле і майбутнє. Для цього потрібні знання, які

дозволяють впливати на об'єкт дослідження у власних інтересах.

Список використаних джерел

1. Кузнецова Л. Ф. Научная картина мира в структуре и динамике знания / Л. Ф. Кузнецова // *Философия, наука, цивилизация*; под ред. В. В. Казютинского. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 145–157.
2. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс; [пер. с англ.; общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Сачкова]. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
3. Хюбнер К. Истина мифа / К. Хюбнер; [пер. с нем.]. – М.: Республика, 1996. – 448 с.
4. Дмитриев И. С. История науки в контексте культуры / И. С. Дмитриев – СПб.: Санкт-Петербургский гос. ун-т пед. мастерства, 1995. – Вып. 1. – 62 с.
5. Литовка И. И. История протонауки и теоретические модели развития науки / И. И. Литовка // *Философия науки*. – 2008. – № 4 (39). – С. 31–48.
6. Гайдено П. П. К предистории становления новоевропейской науки / П. П. Гайдено // *Философия, наука, цивилизация*; [под ред. В. В. Казютинского]. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 6–30.
7. Гайдено П. П. К проблеме становления новоевропейской науки / П. П. Гайдено // *Вопросы философии*. – 2009. – № 5. – С. 80–92.
8. Копелевич Ю. Х. Возникновение научных академий (сер. XVII – сер. XVIII в.) / Ю. Х. Копелевич. – Л.: Наука, 1974. – 268 с.
9. Аристотель. *Метафизика* / Аристотель; [пер. с греч. А. В. Кубицкого]. – М.: Эксмо, 2006. – 604 с.
10. Декарт Р. *Избранные произведения* / Р. Декарт; [пер. з нім.]. – М.: Политическая литература, 1950. – 712 с.

References

1. Kuznetsova L. F. Nauchnaya kartyna myra v strukture y dynamyke znanyya / L. F. Kuznetsova // *Fylosofyya, nauka, tsyvylyzatsyya*; pod red. V. V. Kazyutynskoho. – M.: Эдыторьял URSS, 1999. – S. 145–157.
2. Pryhozhyn Y. Poryadok yz khaosa: Novyy dyalog cheloveka s pryrodoy / Y. Pryhozhyn, Y. Stenher, [per. s anhl.]; obshch. red. V. I. Arshynova, Yu. L. Klymontovycha, Yu. V. Sachkova]. – M.: Prohress, 1986. – 432 s.
3. Khyubner K. Ystyna myfa / K. Khyubner; [per. s nem.]. – M.: Respublyka, 1996. – 448 s.
4. Dmytryev Y. S. Ystoryya nauky v kontekste kul'tury / Y. S. Dmytryev – SPb.: Sankt-Peterburhskyy hos. un-t ped. masterstva, 1995. – Вып. 1. – 62 s.
5. Lytovka Y. Y. Ystoryya protonauky y teoretycheskye modely razvytyya nauky / Y. Y. Lytovka // *Fylosofyya nauky*. – 2008. – № 4 (39). – S. 31–48.
6. Haydenko P. P. K predystoryy stanovlenyya novoeuropeyskoy nauky / P. P. Haydenko // *Fylosofyya, nauka, tsyvylyzatsyya*; [pod red. V. V. Kazyutynskoho]. – M.: Эдыторьял URSS, 1999. – S. 6–30.
7. Haydenko P. P. K probleme stanovlenyya novoeuropeyskoy nauky / P. P. Haydenko // *Voprosy fylosofyy*. – 2009. – № 5. – S. 80–92.
8. Kopelevych Yu. Kh. Voznyknovenye nauchnykh akademyy (ser. XVII – ser. XVIII v.) / Yu. Kh. Kopelevych. – L.: Nauka, 1974. – 268 s.
9. Arystotel'. *Metafyzyka* / Arystotel'; [per. s hrech. A. V. Kubyt'skoho]. – M.: Эkсмо, 2006. – 604 s.
10. Dekart R. *Yzbrannyye proyzvedenyia* / R. Dekart; [per. z nim.]. – M.: Polytycheskaya lyteratura, 1950. – 712 s.

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophy, Professor, Head of Department, National Pedagogical University, Drahomanov (Kyiv, Ukraine), gileya.org.ua@gmail.com

Features of the mythical world of historical evolution in scientific world

During the research of a scientific world were discovered links between the three main functions of the scientific world: heuristic (functioning as a research program) systematizing knowledge and function of objectification and include them in culture. These features were found on materials on the history of physics and astronomy, some researchers and limited only to this. But the problem arises explain how universal and how these functions can be very versatile scientific world regarding disciplinary ontologies. The way to address this issue was through posing problems with historicity scientific world as a form of knowledge. Almost all myths are trying to answer the beginning of all existence. This changes the worldview scientist: to know the person, nature, universe, past and future. This requires knowledge that can affect the object of study in its own interests.

Keywords: mythical world, the evolution of scientific world, ontology.

Вашкевич В. Н., доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Киев, Украина), gileya.org.ua@gmail.com

Особенности мифического мировоззрения в исторической эволюции научной картины мира

В ходе исследования проблемы становления научной картины мира были выявлены связи между тремя основными функциями научной картины мира: эвристической (функционирование как исследовательской программы), систематизирующей и функцией объективации знания и включения их в культуру. Эти функции были обнаружены на материалах по истории физики и астрономии, некоторые исследователи только этим и ограничились. Но возникла задача выяснить насколько универсальны эти функции и насколько может быть универсальной сама научная картина мира по дисциплинарным онтологиям. Путь решения этого вопроса лежал через постановку проблемы по историчности научной картины мира как формы знания. Почти все мифы пытаются дать ответ о начале всего существующего. Это меняет мировоззренческие установки ученого: познать человека, природу, вселенную, прошлое и будущее. Для этого нужны знания, которые позволяют воздействовать на объект исследования в собственных интересах.

Ключевые слова: мифический мировоззрение, эволюция научной картины мира, онтология.

* * *

УДК 141.132:17.034.2

Іванова Н. В., кандидат філософських наук, доцент, завідувач відділення «Дошкільне виховання», Луцький педагогічний коледж (Україна, Луцьк), iva_chumbas@mail.ru

ГЕНЕЗА МИСЛЕННЯ В МОДАЛЬНОСТІ МОЖЛИВОСТІ САМОЗДІЙСНЕННЯ ЛЮДИНИ: СОЦІОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Досліджується проблема формування мислення людини в генезі соціокультурного розвитку. Автор акцентує увагу на проблемі взаємозв'язку наукового і філософського знання, що виокремлює рефлексію як спосіб продуктивного соціального пізнання. Показано можливості і перспективи самореалізації людини в процесі мисленнєвої діяльності, яка є умовою становлення особистісної ідентичності в суспільстві.

Ключові слова: діалог, софія, мислення, рефлексія, соціальність, наука, раціональність, культура.

Розвиток цивілізації обумовлений фактором присутності людини, продуктивна діяльність якої в інтелектуально-мисленнєвій сфері дозволила реалізувати духовні енергії в суспільстві, культурі та науці. Впродовж всього суспільного поступу людина презентувала відмінний від природного буття тип існування, що концептуалізувало проблему її соціокультурної сутності. Однак вирішити вказану проблему виявилось непросто, оскільки визначення реального стану людини в природному і соціальному світі дається через культуру мислення, яке демонструє поліфонію різних підходів. В результаті постає завдання в'яяснити взаємозв'язок людини та її пізнавальної діяльності з саморефлексією, творчістю, що і визначає продуктивну самість її соціального та культурного буття.

Вивченню ролі і значення мислення як основної умови розвитку цивілізації, суспільства, культури і самої людини присвячені роботи видатних представників філософії та психології, зокрема Платона, Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера та ін. Пошукам соціокультурної сутності людини в контексті розвитку інтелектуальних рефлексій присвячені розвідки Т. В. Васильєвої, С. Б. Кримського, А. Ф. Лосева, С. В. Пролєєва, А. М. Фоменко, А. В. Сакун та ряду інших дослідників.

В процесі формування і становлення мисленнєвої діяльності людини та її впливу на соціум та культуру вироблено ряд концепцій і принципів положень, які

розкривають широку картину уявлення про вказану проблему. Однак поза увагою дослідників залишилося питання стосовно генези мисленнєвої рефлексії людини, що показує процес її соціального самоздійснення.

Метою статті є аналіз та констатація характерних рис та особливостей рефлексивного мислення, яке визначає суспільну сутність людини та основні засади її соціокультурного існування та розвитку.

Аналізуючи творчість і діяльність тієї чи іншої видатної особистості в історії науки та культури, ми в кожному конкретному випадку переконаємося в неціненному значенні мислення для її формування і ствердження. І навпаки: всі негаразди, всі втрати, які відбувалися в процесі економічного, соціокультурного і політичного життя, пов'язані з неправильно побудованою мисленнєвою стратегією, або, ще гірше, відсутністю належної культури мислення. У філософії, психології, художній літературі, культурології обґрунтована роль мислення для пізнання практичної діяльності. Одночасно потрібно підкреслити значення та роль особистості для процесу мислення. Так, знаменитий Сократ, реалізуючи свої уявлення про цінності і смисл життя, породжує унікальний тип мислення. Сократівське «Я знаю, що я нічого не знаю» відкрило нові стратегії мислення для пізнання і самоусвідомлення. Не сума тих чи інших знань, інформації, а концептуальна позиція з визначення місця людини в житті, а також ролі філософії як школи мислення в практиці суспільного життя.

В античності питання полягало у в'яясненні специфічно платонівської проблеми: до якої межі можна вважати філософію заняттям, яке гідне вільної від народження людини (вчити мудрості за гроші, як це робили софісти, вільному афінянину було ганебно і образливо), де та міра, дотримуючись якої філософія може претендувати на досягнення шанованої і освяченої божественним авторитетом «Софії», а переступивши яку, неминуче перетвориться в не варту поваги «ремесло» [1, с. 58]. Власне, це і є постановкою проблеми мислення як пізнання та діяльності. Про це свідчить те, що, не досягнувши відповіді, Сократ переводить питання в іншу площину: якщо ми не знаємо міри вченості, то чи можемо ми уявити, якою вона повинна бути? Тобто, ставиться питання: якою повинна бути специфіка філософського знання і в чому вона повинна полягати? Але його опонент робить зауваження: в кожній спеціальній справі, мистецтві, або «ремеслі» («професії»), є дві сторони: власне ремесло, практичні робочі навички, і те, що можна назвати його теоретичною стороною, або його «розумовим аспектом» (Платон). Оволодіти ремеслом, тобто професією, нелегко: спеціальності удосконалюються; ремісник, досягнувши майстерності, професійності, авторитету, тепер нічого не встигає помітити довкола; його судження навіть про свою професію неминуче тепер самовпевнені, вузькі і обмежені. В свою чергу, філософія, проводячи поверхневе знайомство з багатьма професіями і мистецтвами, одержує тим самим підставу для порівняння, співставлення і узагальнень. Горизонт філософії ширший, а висновки глибші, те ж саме ремесло вона розуміє більш витончено, ніж вузький спеціаліст. І все-таки повне знання професії (ремесла) більш важливе, ніж самоспоглядання, прагнення до «вищих» сфер. Філософ може краще за лікаря розумітися в проблемах медицини, але до хворого всі запрошують все-таки лікаря [5, с. 409–410].